РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 377: 614.253

М. І. Данюк
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ДО ПАЦІЄНТА

Метою статті є обґрунтування педагогічної системи виховання милосердного ставлення медичної сестри до пацієнта. Використано комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження. Виокремлено концептуальні засади конструювання відповідної системи та педагогічні умови її ефективного функціонування (формування переконання у цілісності живої природи, її системності; орієнтація навчально-виховного процесу на формування милосердя як професійно значущої якості; виховання емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи і суб'єктів професійної діяльності). Практичне значення полягає в розробці діагностичного інструментарію сформованості милосердя як професійної цінності.

Ключові слова: *виховання, цінності, якості, милосердя, медична сестра, педагогічні умови, система, біоетика.*

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, значно загострили в людей, що мають проблеми зі здоров'ям, потребу сестриної допомоги, ціннісно-орієнтованої на милосердя та здійснюваної на основі гуманного ставлення до людини. Європейська конференція із сестринської справи (Відень, 1988) наголосила, що без медичних сестер немає майбутнього. Такий підхід до значимості сестринської справи як складової частини системи охорони здоров'я та особи медичної сестри залишається актуальним і у XXI столітті. Актуальність проблеми визначається також сучасними потребами прискореного наближення якісної та доступної медсестринської допомоги до населення, зокрема, в частині первинної медико-санітарної допомоги, допомоги хворим із хронічними хворобами та реабілітаційної допомоги, а також тим, які знаходяться в стані значної залежності, та вмираючим.

Сучасне трактування ВООЗ сестринської справи містить у собі не лише визначення її місця й завдань у системі охорони здоров'я, а й чітко окреслює коло функціональних обов'язків, що включає в себе діяльність із зміцнення здоров'я, профілактики захворювань, наданню психосоціальної допомоги особам, які мають фізичні та (або) психічні захворювання, а також непрацездатним усіх вікових груп [3].

Зростає роль медичної сестри як фахівця, який першим контактує з пацієнтом, його родиною та оточенням і опікується ними в лікарні та вдома до кінця життя. У таких умовах зростає і актуальність професійної підготовки медичних сестер, що витікає із самого визначення поняття «медична сестра», запропонованого Міжнародною радою медичних

сестер: «Медична сестра – це особа, яка пройшла підготовку за основною програмою медсестринського навчання, одержала достатню кваліфікацію та має право виконувати у своїй країні відповідальну роботу з медсестринського обслуговування, маючи на меті зміцнення здоров'я, попередження хвороб і здійснення догляду за хворими» [1]. Крім того, в останні десятиліття відбулися істотні зміни в ціннісно-цільових орієнтирах, які сформували новий погляд на медичну сестру не тільки як на фахівця, здатного виконати призначену лікарем процедуру, але і як на людину високоморальну, милосердну, готову прийти на допомогу, яка вміє співчувати й співпереживати, піклуватися про ближнього й нужденного.

Доцільність актуалізації проблеми виховання милосердного ставлення медичної сестри до пацієнта зумовлена групою чинників, вплив яких значною мірою викликає необхідність перегляду ролі й місця сестринської справи, переорієнтації змісту освіти у зв'язку з формуванням багатоукладної системи охорони здоров'я та адаптації її до ринкових умов. До них, насамперед, належать особливості медико-демографічних процесів і їх прогнозтичний характер, захворюваності та старіння населення, способу його життя, а також ті, що випливають із загальних напрямів реформування системи охорони здоров'я України, у яких роль, місце діяльності й функції медичних сестер набувають якісно нового змісту, зокрема: пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги, у тому числі на засадах сімейної медицини; розширення стаціонарозамінюючих форм лікування; формування закладів медико-соціальної допомоги хронічним хворим, інвалідам і людям похилого віку, паліативної медицини та хоспісів; активізація профілактичної діяльності; створення сектора додаткових можливостей отримання медичних послуг; втілення нових форм медсестринської допомоги та діяльності відповідно до міжнародних зразків.

У дослідженнях М. Шегедин [5] обґрунтовано, що на даний час в Україні у процесі становлення перебувають такі сучасні види медсестринської діяльності, як: формування в населення здорового способу життя, профілактично-освітня робота з питань планування сім'ї, робота в бригадах сімейної медицини, паліативна медична допомога в хоспісах, робота в ролі менеджерів медсестринських структур, викладачів медсестринських навчальних дисциплін. Як професійні види медсестринської діяльності практично відсутні патронажна медсестринська допомога пацієнтам похилого віку та медико-соціальна допомога в установах медсестринського догляду для хронічних хворих [11]. А саме ці види діяльності максимально вимагають від медичної сестри милосердного ставлення до пацієнта.

Актуальність виховання милосердного ставлення майбутньої медичної сестри до пацієнта зумовлена також ситуацією, яка склалась у

сучасній медичній освіті. Аналіз досвіду роботи медичних навчальних закладів І-ІІ рівня акредитації дозволяє стверджувати, що окремі елементи виховання милосердного ставлення до пацієнта в їхній практиці присутні. Однак вони носять епізодичний, супутній характер і не перебувають у центрі виховної роботи. Діяльність колежів спеціально не спрямована на виховання милосердя в майбутніх медичних сестер. Орієнтація медичних коледжів переважно на формування професійних знань, умінь і навичок, відсунула на другий план питання виховання особистісних якостей майбутніх медиків, які є необхідною складовою компетентного фахівця. Наша позиція повність узгоджується із висновком М. Шегедин, який зроблено на основі аналізу та врахування міжнародного досвіду, про доцільність подальшої розробки проблеми ставлення медичної сестри до хворого, взаємовідносини медичної сестри та пацієнта [5, 17].

Аналіз актуальних досліджень. Незважаючи на очевидну актуальність і науково-практичну значимість сестринської справи й ролі медичних сестер у сучасній системі охорони здоров'я, джерела вітчизняної та зарубіжної літератури містять лише окремі праці (Броцька С., 1951; Шапіро І., 1951; Манойліна А., 1969; Яворська А., 1972; Вартанян Ф., Орлов О., 1987; Ромашова Т., 1980; М. Шегедин, 2002 та інші), які при всій їх цінності висвітлюють тільки деякі аспекти окресленої проблеми. Проведений аналіз джерельної бази дав можливість констатувати, що на сьогодні накопичений значний досвід виховання милосердя в підростаючого покоління. Проте, не зважаючи на посилену увагу науковців до цієї проблеми, виховання милосердного ставлення майбутніх медичних сестер до пацієнта не отримало належного опрацювання.

Мета статті – розробити й обґрунтувати педагогічну систему виховання милосердного ставлення медичної сестри (молодшого медичного працівника) до пацієнта у процесі фахової підготовки.

Методи дослідження. Використано комплекс теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення, конструювання) та емпіричних (спостереження; бесіди, анкетування, контент-аналіз, методики діагностики ціннісних орієнтації особистості (тест М. Рокича), емпатійного потенціалу особистості (І. Юсупов), методика А. Петровского) методів педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень у галузі морального виховання особистості вчених Ш. Амонашвілі, В. Білоусової, І. Беха, Г. Васяновича, О. Вишневського, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Т. Люріної, К. Чорної та інших дав можливість визначити психолого-педагогічні основи досліджуваної проблеми, до яких були віднесені: концептуальні положення, принципи, шляхи, умови, чинники, форми й засоби виховання милосердного ставлення медичної сестри до пацієнта.

Аналіз соціокультурної детермінованості виховання гуманістичних цінностей, вивчення стану розробки проблеми в теорії та практиці сучасної

освіти, дозволило нам сформулювати положення, які послугували теоретичної основою запропонованої нами педагогічної системи виховання милосердного ставлення медичної сестри до пацієнта. А саме:

1. Милосердя є інтегральною багаторівневою особистісно та професійно значущою моральною якістю (цінність) компетентної медичної сестри, яка визначає здатність людини до співчуття, співпереживання, уважного, людяного, дбайливого ставлення до оточуючих і дієвої допомоги як на духовно-емоційному, так і конкретно-практичному рівнях. Вона є складовою як загальнокультурної, так і професійної компетентності фахівця, духовно-моральним орієнтиром соціального виховання студентів медичного коледжу. Виховання в майбутніх молодших медичних працівників милосердного ставлення до пацієнта як професійно значимої якості, доцільно здійснювати шляхом виховання у них таких якостей особистості, як доброта, людяність, доброчинність (альтруїзм), безкорисливість, чуйність, співчуття, співпереживання, відповідальність як на духовно-емоційному, так і конкретно-практичному рівнях.

2. Виховання милосердя в майбутніх медичних сестер – це процес створення сприятливих умов для такої їх професійної підготовки, яка забезпечує розвиток особистісних якостей і професійних умінь, що спрямовані на допомогу пацієнтові, результатом якої є подальший професійний розвиток і саморозвиток студента як гуманної особистості.

3. Особливості прояву милосердного ставлення медичної сестри до пацієнта пов’язані з проявом таких якостей, як рішучість, принциповість, делікатність, тактовність, зібраність, сумлінність, врівноваженість. Їх перелік зумовлений специфікою суб’єкт-суб’єктної взаємодії пацієнта й медичної сестри, що полягає в допомозі пацієнтові. Поняття «допомога» ми розуміємо як зовнішню дію (втручання), спрямовану на відновлення нормального функціонування людини (оптимізацію взаємодії із середовищем, що забезпечує реалізацію потреб).

4. У процесі фахової підготовки майбутніх медичних сестер необхідно сформувати у студентів потребу співвідносити свою професійну діяльність із законами функціонування природи, враховувати положення біо(еко)етики щодо самоцінності існування живих систем, дотримуватися біоетичних норм поведінки.

5. Проблема має міждисциплінарний характер. При цьому кожна навчальна дисципліна має специфічні можливості щодо виховання гуманістичних якостей особистості.

6. Виховання милосердя як особистісної та професійно значимої якості у процесі фахової підготовки майбутніх молодших сестер доцільно здійснювати двома взаємопов’язаними шляхами: *прямим* і *опосередкованим.* Сутність першого шляху (прямого) полягає у створенні спеціального виховного середовища в медичних коледжах, яке стимулює

розвиток і формування гуманних якостей майбутніх фахівців, передбачає спеціальну цілеспрямовану діяльність із виховання милосердного ставлення до пацієнтів, при якому структура цінності є спеціальним предметом засвоєння.

Другий шлях (опосередкований) передбачає формування милосердя як професійно значущої якості (цінності) засобом біоетичного виховання студентів у процесі аудиторної та позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності. Його сутність полягає у формуванні почуття відповідальності за все живе на Землі та здатності до співчуття всьому живому: тваринам, навколишній живій природі та, нарешті, людині. Ця послідовність ланцюга базується на особливостях психології людини, якій легше сприймати як об'єкт піклування тварину через її беззахисність, а вже пізніше — і людину.

Формування позитивного ставлення до тварини — перший етап виховання в суб'єкта виховного впливу етичного ставлення до навколишнього світу. На його основі людина осягає необхідність відповідного ставлення до іншої істоти, вчиться співпереживанню, емпатії. Розвитком у студента прагнення піклуватися про слабшого (тварину, хворого), виховується етична особистість зі схильністю до альтруїзму, емпатії, відчуттям відповідальності за іншого. Гуманізм і доброта стають домінуючими рисами її характеру, а суспільство, відповідно, одержує людину з бажаними якостями. Виховання в цьому випадку йде від конкретних випадків, конкретної етики (ставлення до тварин) до ширшого її розуміння (захист живої природи загалом) і, зрештою, до загальної етики (етичне ставлення до всього оточуючого і, зокрема, до людини). Шлях розвитку емпатії — це спостереження за тваринами і ставлення до них, як до собі подібних.

Зазначені положення покладені нами в основу педагогічної системи виховання милосердя в майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки. Вона є відкритою синергетичною системою, структурні елементи якої: мета (виховання милосердного ставлення до пацієнта); принципи організації виховного процесу (особистісної цілеспрямованості студента, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, метапредметних основ освітнього процесу, ситуативності навчання, освітньої рефлексії); шляхи (прямий та опосередкований); педагогічні умови (формування переконання в цілісності живої природи (функціональний аспект), її системності та ієрархічності (структурний аспект); орієнтація навчально-виховного процесу підготовки медичних сестер на виховання милосердя як професійно значущої якості компетентного фахівця; виховання емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів живої природи та суб'єктів професійної діяльності); етапи (когнітивно-аксіологічний, емпірико-процесуальний, комунікативно-рефлексивний, креативно-діяльнісний); чинники виховного впливу (ендогенні та екзогенні); форми організації (лекції, лабораторні заняття, самостійна робота, медична практика,

індивідуальні навчальні завдання, проблемні групи, наукові товариства, наукові семінари, конференції, тематичні зустрічі); діагностичний інструментарій (критерії – мотиваційно-ціннісний, емоційно-почуттєвий, конкретно-практичний, показники та рівні сформованості милосердного ставлення до пацієнта – достатній, середній, низький).

Запропонована система передбачає вивчення на першому курсі навчальної дисципліни «Основи біоетики» (цикл вибіркових дисциплін), метою якої є виховання у студентів усвідомленого морального ставлення до всіх живих істот і діяльнісно-благоговійного ставлення до людського життя та формування вмінь застосовувати біоетичні знання в майбутній професійній діяльності. Завдання курсу: сформувати у студентів необхідні знання про сутність і основні проблеми біоетики, її основні принципи й цінності; виробити здатність і звичку до рефлексії над проблемами життя та смерті людини й інших живих істот; допомогти сформувати власну етичну точку зору на проблеми біоетики й уміння її відстояти; виробити стійку орієнтацію та готовність у майбутній практичній діяльності керуватись принципами й нормами біоетики;

При вирішенні завдання відбору змісту інформації зазначеного курсу з метою біоетичного виховання майбутніх медичних сестер, ми використовували загальні положення дидактики, що характеризують відбір змісту освіти (І. Журавльов, Л. Зоріна, М. Скаткін, І. Лернер), враховували дидактичні й методичні ідеї стосовно допоміжних знань у навчанні (Л. Зоріна, П. Ставський, А. Степанюк, А. Цетлін). Це дозволило нам відібрати й конкретизувати критерії відбору інформації з біоетики: відповідність змісту інформації стану сучасних наукових знань; формування цілісного уявлення про біоетики як науку; доступність інформації для студентів; емоційна насиченість; практична спрямованість. Передбачено виконання творчих завдань із використанням психолого-педагогічних методів ідентифікації (ототожнення), емпатії (співпереживання), рефлексії (самоаналіз), а також проведення етичного аналізу біоетичних проблем: клонування: за і проти; евтаназія: милосердя чи злочин; вегетаріанство й любов до тварин тощо.

У ході дослідно-експериментальної роботи були визначені критерії сформованості милосердя в студентів медичного коледжу:

– *мотиваційно-ціннісний* (ступінь усвідомлення суспільної значимості надання медичної допомоги пацієнтові, рівень інтеріоризації гуманістично орієнтованої системи цінностей);

– *емоційно-почуттєвий* (рівень розвитку емпатії, ступінь суб'єктивної значимості переживання позитивних емоцій під час здійснення діяльності, наявність моральних почуттів, альтруїзму, жалю);

– *конкретно-практичний* (рівень реалізації соціальних і професійних ролей, виконання яких зумовлено проявом милосердя, рівень знань про способи милосердної поведінки, рівень регуляції діяльності й поведінки

студента гуманістично орієнтованою системою цінностей, наявність готовності до надання реальної допомоги пацієнтам).

Діагностика ціннісних орієнтації особистості (тест М. Рокича) дозволяє констатувати зміни, що відбулися з учасниками дослідно-експериментальної роботи за мотиваційно-ціннісним критерієм. Виявлено істотне зростання значень за наступними показниками: доброта, відповідальність, емоційна чуйність, терпимість, турбота про людей, жаль, співчуття, співпереживання, альтруїзм. Про яскраву виразність альтруїстичної спрямованості особистості майбутніх медичних сестер свідчать результати дослідження мотивів діяльності з надання допомоги іншим (методика А. Петровского): альтруїстична мотивація (72 %), мотиви престижності діяльності (56 %), орієнтація на позицію рідних, родини (52 %).

Ефективність виховання милосердя за емоційно-почуттєвим критерієм ми досліджували за допомогою методики діагностики емпатійного потенціалу особистості (І. Юсупов). Результати першого діагностичного зрізу засвідчили розвиток емпатійного потенціалу більшості студентів на нижче середнього рівня (67 %). При повторній діагностиці кількість студентів із високим рівнем емпатійного потенціалу виявилася значно більшою (ріст із 4,3 % до 22,9 %), зросла кількість студентів із рівнем вищим за середній на 39 %.

Конкретно-практичний критерій виховання милосердя оцінювався за результатами комплексної оцінки результатів виробничої практики й опитування пацієнтів лікувально-профілактичних закладів міста. Експертна комісія констатувала високий рівень якості виконання професійних дій майбутніми медичними сестрами. Опитування 134 пацієнтів засвідчило, що студенти медичного коледжу є доброзичливими, турботливими, чуйними, уважними до пацієнтів, акуратними, спокійними (89 % респондентів). 42 % позначили наявність у майбутніх медичних сестер таких якостей, як невпевненість і неуважність. Абсолютно всі пацієнти відзначили відсутність байдужості, зарозумілості. Контент-аналіз творів «Моє ставлення до білого халата» студентів до і після впровадження запропонованої системи виховання милосердного ставлення до пацієнта дає можливість стверджувати, що у процесі виховання майбутньої медичної сестри конкретизуються уявлення про білий халат як про символ належності до соціально-професійної спільноти медичних працівників. За підсумками обробки результатів зафіксована висока суб’єктивна значимість таких асоціацій-характеристик білого халата, як милосердя, відповідальність, чистота (гігієнічна й моральна), дисциплінованість, допомога, доброта, повага.

Висновки. Підсумовуючи, виокремлюємо основні напрями діяльності викладачів медичного коледжу з виховання у студентів милосердя як професійно значущої якості: створення особистісно зорієнтованого гуманістичного освітнього середовища в навчальному закладі; включення

до навчального плану підготовки медичних сестер освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» навчальної дисципліни «Основи біоетики».

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробці ефективних прийомів інтеграції навчальної та виховної діяльності студентів із метою формування професійно значущих якостей медичних сестер у процесі їх фахової підготовки, отримання позитивного національного й міжнародного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всемирная организация здравоохранения. Восьмая общая программа работы (на период 1990-1995 гг. включительно) // Здоровье для всех. – Женева, 1987. – № 10. – 267 с.

2. Степанюк А. В. Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01 / А. В. Степанюк. – Київ, 1999. – 471 с.

3. Роль сестринского (акушерского) персонала в реализации стратегии достижения здоровья для всех // Тридцать шестая сессия Всемирной Ассамблеи здравоохранения. – 13 мая 1983 г. – 52 с.

4. Троцька О. Біо(еко)етичне виховання: теорія і практика : монографія / О. С. Троцька, І. С. Назарко, А. В. Степанюк. – Тернопіль : Вид-во «Вектор», 2012. – 244 с.

5. Шегедин М. Медико-соціальні основи реформування медсестринських кадрових ресурсів системи охорони здоров’я : автореф. дис. … д-ра медич. наук / М. Шегедин. – Київ, 2001. – 24 с.

РЕЗЮМЕ

Данюк М. И. Педагогическая система воспитания милосердного отношения будущих медицинских сестер к пациенту.

Цель статьи – обоснование педагогической системы воспитания милосердного отношения медицинской сестры к пациенту. Использован комплекс теоретических и эмпирических методов исследования. Определены концептуальные основы конструирования соответствующей системы и условия ее эффективного функционирования (формирование убеждения в целостности живой природы, ее системности; ориентация учебно-воспитательного процесса на формирование милосердия как профессионально значащего качества; воспитание эмоционально-ценностного отношения к объектам живой природы и субъектов профессиональной деятельности). Практическое значение – разработка диагностического инструментария сформированности милосердия.

Ключевые слова: *воспитание, ценности, качества, милосердие, медицинская сестра, условия, система, биоэтика.*

SUMMARY

Danjuk M. Pedagogical system of bringing up merciful attitude of the future nurses to the patient.

The article is a study of the pedagogical system of bringing up merciful attitude of nurses to the patient during training. The complex of theoretical (analysis, synthesis, design) and empirical (questionnaire, psychodiagnostic testing) methods of pedagogical research are used. There are determined the conceptual provisions of designing of the pedagiogical system of merciful attitude of the nurse to the patient, pedagogical conditions for its effective functioning (formation of belief in the integrity of wildlife (functional aspect), its

systematic and hierarchical (structural aspect) orientation of the educational process of preparing nurses for the upbringing of the merciful attitude as professionally significant qualities of such component as professional, educational, emotional and value attitude to the objects of nature and subjects of professional activity).

Two ways of creating meaningful merciful attitude as professionally as the competent expert are proposed, namely: direct and indirect. The essence of the first way is to create a special educational environment in medical colleges, which encourages the development and formation of human qualities of future specialists, provides special purposeful activity of training of compassionate attitude to the patients, in which the structure of values is a special subject of learning. The second way involves formation of mercy as professionally significant quality (value) which means bioethical education of students in the classroom and outside the classroom through teaching and learning activities. Its essence is to create a sense of responsibility for all the life on Earth and the capacity for compassion to all living creatures: animals, wildlife and the environment, and finally, man. The tool for studying the discipline "Basics of Bioethics" is realized, its purpose is to educate the students conscious moral attitude towards all living beings and action-reverence for human life and formation skills to apply bioethical knowledge in their future careers. Education system includes purpose; principles; route (direct and indirect); educational facilities; stages; educational influence factors (endogenous and exogenous); forms of organization; diagnostic tools. The practical significance of the publication is to develop diagnostic tools as merciful attitude formation of professional values and stages (cognitive-axiological, empirical procedure, communicative and reflective, creative-activity) of bringing up merciful attitude of the nurse to the patient. The expediency of inclusion in the curriculum of nurses' training of educational qualification level "junior specialist" discipline "Basics of Bioethics" is proved.

***Key words**: education, values, merciful attitude, nurse, pedagogical conditions, system, bioethics.*

УДК 378.147.811.111

Я. О. Дьячкова
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті ставиться завдання розглянути цілі навчання професійно спрямованого англомовного говоріння майбутніх фахівців у світлі сучасних методичних уявлень. У роботі обґрунтовуються та уточнюються практична, освітня, професійна, розвивальна й виховна цілі навчання професійно спрямованого англомовного монологічного мовлення та визначається провідна його мета. У статті також зазначаються шляхи й засоби досягнення всіх цілей навчання професійно спрямованого англомовного монологічного мовлення майбутніх фахівців.

***Ключові слова:** професійно спрямоване англомовне монологічне мовлення, англійська мова для професійного спілкування, цілі навчання, майбутні фахівці, модернізація структури освіти.*

Постановка проблеми. Сучасне інформаційно розвинене фахове середовище динамічно змінюється і, відповідно, вимагає постійного оновлення методичної системи формування іншомовної професійно спрямованої комунікативної компетентності майбутніх фахівців. По суті,